

W

УКРАЇНСЬКА МОВА В ШКОЛІ

2

ВИДАВНИЦТВО «РАДЯНЬСКА ШКОЛА»

Київ — 1959

З М І С Т

По лєнінському шляху — до перемоги комунізму

Науково-популярний відділ

О. П. Безпалько — З історичних коментарів до деяких синтаксичних явищ сучасної української мови
Ф. Т. Жилко — Деякі особливості діалектної основи сучасної української літературної мови

Методика

С. М. Канюка — Деякі засоби піднесення успішності учнів 5-7 класів з української мови
Г. Р. Передрій — Робота за картинкою в добукарний період навчання

Обговорення програм і підручників

П. М. Степанов — Мої думки про програму з української мови
М. А. Феденко, Я. С. Шлаган — Про проект програми з української мови для восьми-річної школи
Читачі журналу про проект нової програми з української мови для 8-річної школи

Мова в педучилищах і вузах

П. П. Плющ — Критерії в оцінюванні дипломних праць з української мови

Трибуна читача

М. А. Жовтобрюх — Зауваження до періодизації історії української літературної мови

Консультація

О. Б. Ткаченко — Етимології слів 68
Відповіді читачам 68

Критика і бібліографія

С. І. Дорошенко, С. С. Діброва — С. П. Левченко, М. В. Павлович, Т. Є. Удод, Посібник для занять з української мови у 8—10 класах, К., 1958 р. 72
П. Д. Тимошенко — П. П. Плющ, Нариси з історії української літературної мови, К., 1958 р. 77
А. О. Щербина — А. И. Ефимов, Стилистика художественной речи, МГУ, 1957 р. 81
Книжкова полиця 85
С. М. Канюка 89

Хроніка

В. Я. Неділько — Слово мовників Яготинського району 90
В. С. Петренко — Робота гуртка по вивченню топоніміки 91
П. П. Чучка — Перша міжвузівська діалектологічна нарада по вивченню карпатських говірок 94

Редакційна колегія:

Л. А. Булаховський, Н. О. Гов'ядовська, Ф. Т. Жилко (головний редактор), *К. К. Корнієнко, Б. М. Кулик, Г. І. Купрієнко, В. І. Масальський, М. В. Павлович* (відповідальний секретар), *О. В. Пасхіна*

Техредактор *О. О. Чала*

Коректор *Г. В. Саноцька*

Журнал «Український язык в школе»
(на українском языкє)

БФ 07345. Зам. 125. Тираж 24100. Друк. арк. 6. Обл.-видав. арк. 9,8. Формат паперу 70×108¹/₁₆. Підписано до друку 16/III 1959 р.

Адреса редакції: Київ, Ново-Павлівська, 5, тел. 6-50-43.

Друкується з матриць Київської книжково-журнальної ф-ки. Київська обласна друкарня, вул. Леніна, 19.

Х Р О Н І К А

СЛОВО МОВНИКІВ ЯГОТИНСЬКОГО РАЙОНУ

Обговорення проекту програми з мови для восьмирічної школи на засіданні районного методоб'єднання вчителів мови Яготинського району, Київської області, було спрямоване на дальше поліпшення викладання мови в неповній середній школі. Думка про потребу вдосконалення програми, розвантаження її від другорядних граматичних моментів, що не мають практичного значення для правильного написання слів, була одностайно підтримана всіма учасниками обговорення.

Учителі мови Яготинського району одностайно визнали проект програми таким, що задовольняє основні вимоги викладання мови в 5—8 класах, але разом з тим указали на ряд недоліків, які він ще має.

Так, учителька Яготинської середньої школи № 2 У. Г. Гречушна висловила думку про те, щоб розділ «Пряма мова» вивчався не в кінці курсу 8 класу, а в курсі 5 класу, можливо, перед розділом «Фонетика» або «Морфологія». Адже ж у переказах, творах на різні теми учні обов'язково стикаються з потребою передати чийсь розповідь чи навести діалог тощо і роблять при цьому дуже багато помилок. Може, буде доцільно ознайомити п'ятикласників лише з найпростішими випадками вживання прямої мови — наприклад, коли слова автора стоять перед або після прямої мови, але зробити це слід обов'язково.

Думку тов. Гречушної підтримали у виступах тт. Г. О. Губар (Панфільська семирічна школа), Н. П. Москалець (Яготинська СШ № 3) та ін.

І. Ф. Пилипенко (Яготинська семирічна школа) виправдував скорочення програмного матеріалу за рахунок спрощення (або й повного вилучення з програми) таких, наприклад, тем, як «Творення іменників за допомогою суфіксів» (5 клас) та «Творення дієслів за допомогою суфіксів і префіксів». Ці теми не мають правописного значення, окремі моменти їх можна опрацювати практично (напр., написання суфіксів *-ечок*, *-ечк-*, *-ичк*). Так само не має практичного значення й тема «Перехідні і неперехідні дієслова». Час, що вивільниться внаслідок скорочення цих тем, доцільніше буде використати на тренувальні вправи з письма. Це дасть значно більшу користь, ніж заучу-

вання визначень та правил, які не мають правописного значення.

Тов. Пилипенко вважає також, що теми «Відокремлені означення, виражені прикметниками та дієприкметниками, та розділові знаки при них» і «Відокремлені обставини, виражені дієприслівниками, та розділові знаки при них» краще було б вивчати у розділах «Прикметник», «Дієприкметник», «Дієприслівник». Тоді учні раніше навчилися би користуватись дієприслівниковими, дієприкметниковими зворотами та й краще б зрозуміли утворення цих зворотів. Крім того, програма восьмого класу й так перенасичена пунктуаційними правилами, і цей захід трохи розвантажив би її.

К. К. Овчаренко (Яготинська СШ № 1) говорить, що програма п'ятого класу все ще занадто складна. Дуже мало часу залишається на практичні вправи. Тому треба підтримати пропозиції про скорочення та навіть вилучення з програми окремих тем. Не варто також повністю вивчати тему «Найважливіші випадки чергування голосних: а—о; е—и; е—о» та «Голосні е, о після шиплячих та й». Адже в словах *скакати* — *скочити*, *кланятись* — *уклонитись*, *вмерти* — *вмирати* учні ніколи не роблять помилок. Окремі ж складніші моменти (наприклад, *зберу* — *збирати*) краще пояснити учням при практичних вправах.

Учитель Панфільської 7-річної школи І. Т. Батрак вважає непотрібним вивчення теми «Іменний складений присудок та способи його вираження». Замість цього є потреба досконаліше вивчати вживання тире на місці пропущеної зв'язки при іменному складеному присудку, більше робити практичних вправ.

Усі учасники обговорення прийшли до висновку, що розділ «Розвиток мови» є необхідним у курсі 5—8 класів. Проте кількість годин, відведених на нього, явно недостатня. Це твердження обґрунтувала в своєму вступі вчителька Яготинської СШ № 1 Г. Ю. Вибранівська. Так, восьмикласники, говорить вона, повинні за 6 годин (а в іншому варіанті програми — за 4) навчитися писати: 1) автобіографію; 2) заяву; 3) докладний протокол; 4) письмовий звіт; 5) рецензію. Крім того, за цей же час учні мають написати твір на «крилаті

слова», прислів'я; робити переклад з російської мови на українську тексту художнього або ділового характеру, написати статтю до стінгазети.

Така кількість тем за 4 чи 6 годин викликає сумнів у можливості задовільного опрацювання її. Треба збільшити час, призначений на вивчення мови у 8 класі, хоча б на 1—1/2 години на тиждень, а на розділ «Розвиток мови» у всіх класах восьмирічки відвести не менш як 10—12 годин.

У старших же класах необхідно ввести систематичний курс стилістики (з повторенням окремих тем синтаксису). Загальновідомо, що старшокласники часто не вміють правильно побудувати речення, вибрати з великої кількості синонімів слово, яке було б найбільш вдалим у певному контексті, передати свою думку ясно, чітко і лаконічно. Мова їхніх творів, як правило, бідна, засмічена повтореннями, мовними штампами.

Цю пропозицію одностайно підтримали всі присутні (а також і всі вчителі району: на пленарному засіданні наради вона була включена до постанови наради).

Жваві суперечки розгорнулись навколо питання про те, якими мають бути підручники з мови.

Своїми міркуваннями на цю тему поділилась учителька Яготинської СШ № 3 Н. П. Москалець. Підручник з морфології А. О. Загородського значно кращий від підручника Б. М. Кулика та А. М. Кулик щодо теоретичного матеріалу. В останньому часто трапляються непереконливі, ненаукові визначення та правила. Викликає заперечення, наприклад, визначення основни слова: «Частина слова без закінчення називається основою». Але учні ще в молодших класах вивчали будову слова і знають, що є такі частини слова, як префікс, суфікс тощо. І при розборі слова «підручник» п'ятикласники часом знаходять основу: «під» — адже ж це теж частина слова і

теж — без закінчення. При вивченні прикметника, якщо вчитель недостатньо прокоментує визначення, учні не розуміють, чому слова *весела* чи *синє* — прикметники: адже ж вони не відповідають на запитання *я кий?* або *чи й?* Невдало сформульоване правило в темі «Уподобіння глухих і дзвінких приголосних. Вимова й правопис їх»: «Щоб у сумнівних випадках написати правильно те чи інше слово, треба змінити його форму або утворити від нього нове слово, в якому неясний у вимові приголосний стояв би перед голосним». П'ятикласники розуміють його занадто загально, як таке, що стосується до будь-яких сумнівних випадків. Та й запам'ятати це правило нелегко.

Зате практичний матеріал — вправи — у підручнику Б. М. Кулика, А. М. Кулик дібраний значно краще, як у морфології А. О. Загородського.

Засідання районного методоб'єднання мовників вирішило, що підручники з мови мають базуватись на «Морфології» та «Синтаксисі» — Загородського, але їх слід оновити вдало дібраними вправами різних типів; частина цих вправ повинна призначатись для самостійних тренувальних робіт у класі. У кожній темі треба давати схеми морфологічного та синтаксичного розбору тощо. У підручнику доцільно вмістити 10—15 малюнків для проведення письмових творів за їх темами.

Учасники обговорення зачепили й питання про доцільність чи недоцільність перевірки всього, що написане учнями в робочих зошитах, словниках тощо, і прийшли до висновку, що робити це треба обов'язково. Проте, маючи 18 годин тижневого навантаження, вчитель фізично неспроможний виконувати цю роботу, і тому, щоб зрівняти роботу мовників з роботою інших учителів, слід зменшити їхнє навантаження до 12 годин на тиждень.

В. Я. Неділько

РОБОТА ГУРТКА ПО ВИВЧЕННЮ ТОПОНІМІКИ

Дослідження географічних назв, їх утворення та етимології має важливе значення для вивчення мови й історії народу. Тому-то в школах вивченню місцевої топоніміки як одному з найцікавіших і виховавчих позакласних заходів учителі мови, історії, географії повинні приділити якнайбільше уваги.

Наші вчителі неохоче бралися до топоніміки, бо вона майже не популяризувалася і не вносилася на розгляд і широкое обговорення не лише учительської громадськості, а навіть методистів. Література з топоніміки розкидана по багатьох виданнях, багато з яких стали рідкісними, і через це не кожному можна її використати. Тому в нашій школі було вирішено вивчати топоніміку і ономастику колективно, силами кількох учителів, кількох гуртків, укомплектованих виключно старшокласниками. Цю справу доручено краєзнавчому, літературознавчому та географічному гурткам. Для координування роботи вирішено було створити методичну раду, до складу якої ввійшли, крім ке-

рівників згаданих гуртків, ще керівники історичного та археологічного. Загальне керівництво роботою ради взяв на себе директор школи.

На першому засіданні її вирішено всі організаційні питання (розподілено обов'язки, визначено терміни і види екскурсій бригад учнів, а також обговорено зв'язки з бібліотеками тощо). Пізніше визначено райони обстежень, розподілено між гуртківцями територію, де треба провести опитування, складено запитальник, встановлено єдину систему запису, дано інструктаж щодо оформлення зібраного матеріалу. Продумано було також систему заохочень учнів, передбачалося преміювання книгами кращих збирачів топонімічних, ономастичних, діалектологічних, фольклорних матеріалів. Всі зібрані матеріали вирішено концентрувати в шкільному краєзнавчому музеї.

Найбільшу увагу приділено методологічній стороні справи. Відомо, що матеріали топоніміки і ономастики пов'язані з історичними явищами. Учням на першому занятті